

השחייה היפה ביותר

ספרו הראשון של ישראל פנקס, "ארבעה עשר שירים" (הוצאת "עכשיו", 1961), שאני קורא בו מחד ובלהיטות רבה בימים האחרונים, שינה במידה מסוימת את יחסי הנשוא הסלקטיבי בשירה. זה ספר שחור ודקדקני, הממלא ארבעה עשר שירים בלבד, ודומה כי חלק מן היצירה הכלתי-רגיל שלו נובע מעצם דקותו, מהומרתו הסלקטיבית. בסופו של דבר מהל שיר זה אם לא סילוק ערפי השומן המילוליים ומתן סיכויי האזנה והישמעות לכל מילה ולכל צירוף? מן המגע עם ספרו של פנקס עולה בדעתי שבעצם אינני לומן כל-כך לשון. כמות מסוימת של שורות ושירים יפים מתוך ספר כלשהו ולהתעלם מן העורף והטפל, כמו שכתב אבידן: "אך הטפל / סירב פתאום לפרוש". בספרו של ישראל פנקס, "ארבעה עשר שירים" אין טפל. כדאי לכל משורר שחב לו" והוא מכניס גם שירים כגון "פחות מזה לתוך" ספרו (בגלל שורש אונטני כלשהו) לעין בספר זה. היקום שלו עשיר שנים אחרי צאת הספר לאור, לא התיישן בו דבר. כאילו העניקה הסלקטיביות הקיצונית אוויר-מחיה ל"שירים. את השיר "הוא שוהה" הגדיר גבריאל מוקד כ"טקסט אקזיסטנציאליסטי חשוב". הצירוף "סקסט אקזיסטנציאליסטי" מבטא את היות השיר משל קיומי יותר מכל דבר אחר. גם התארים היומרי-דיגשיים והיומרי-עסיסיים שבשיר ("הגב החום", "השחייה היפה"), הם המהשה פילוסופית יותר מאשר "קונקרטיזאציה שיוטית".

שיר זה עוסק בהכרעה נפשית וקיומית. זאת הכרעה העויבה המתוארת באחת השורות-האהרונות שלו במי לים המישירות: "עכשיו עזב". מבחינה מבנית אפשר להלק אותו לשלושה חלקים. הבית הראשון עוסק בתי-אור העויבה. המדומה כאן לשחייה. היא "השחייה היפה שבחיי", חלקו השני של השיר עוסק בתיאור ה"הימנעות מעויבה שקדמה לעויבה. שלוש השורות האחרונות, הפותחות במילים "עכשיו עזב" עוסקות שוב בעויבה-השחייה.

דימוי העויבה לשחייה נצייר כמובן את העויבה בארץ חסד. אין זאת ה"מפידה היא דבר קשה" של נתן זך. זאת המרת הדישדוש היבשה בשחיית-מים משוה-רית והפה. אפשר לתאר את הדישדוש היבשתי בעלה אחת שפנסק עושה בה כאן שימוש: "הובותי". מלה זו, הובות, היא כותרת לכל סוגי החנק בעולם היבשתי שלנו: החובה לחיות בחברה, החובה להצליח, החובה להחזיר (כספים, אהבה, טובה), החובה לעזרה, החובה לא לעזוב. החובה כלפי הגוף והבריאות, החובה כלפי זנשם וכלפי השמיות וכו'. כמה מעוררת קנאה היא העויבה שפירושה, ששט, השארת כל הובות מא-הור כמו בנינים שמוותר השוהה מאחורי, מובן ממילא שמוותר בשיר זה לא רק בכרייה פיסיית אלא גם, ובעיקר, בעויבה נפשית: אדם יכול להיטרד ולעזוב

עד הירח בלי שהצליח להינתק בנפשו אפילו כהוא-זה ממתכונת הובות העולם הזה, אך פנסק מתחנן באמת: "את הובותיו כמו בגדיו / הוא נוהן מאחוריו", הדימוי הפלאסטי להמלך הנפשי הוא בעל אפקט עז: אילו באמת אפשר היה להשיל את הובותינו מעלינו כמו בגדים.

שחייה מזכירה מים, ומים מזכירים הלום. ואמנם יותר מכל דבר אחר נראות השורות על ה"שחייה היפה" כסיוטאציה נחמדת, רק בחלום אנחנו מצליחים לקום ככה מתוך עצמנו, כמתוך בגדים. בהמשך הר שיר כופים הסוקר המפורש, "הוא חלם על מים והשב / לגדול מהר ולעזוב". מאחר שרבים כלי-כך מבליים את הימים בהחשבה, לגדול מהר ולעזוב" אבל לעולם אינם עוזבים, מותר אולי לשער כי גם כאן לא מדובר בעויבה במשמית. עצם כתיבת השיר, הדפסתו ופירסומו בספר, דומים למילוי אחת הובות יותר מאשר לאקט של עזיבת-הכל.

את שורותיו אלה של פנקס אפשר לפרש גם כשורות על התאבדות. עויבת הובות כמה כנטישת החיים. מי שזוכר את שירו של נתן-אלתרמן, "בעל בית אחד בא חרדי" (מתוך "הגיגת קיץ"), העוסק בפועל ובהד-משמעות בהתאבדות, יעמוד על דמיון מפליא בין שני השירים. אלתרמן כותב: "בעל בית אחד בא חרדי / רי / סגר הדלת אחרי / לאור המגורה כנה כספה / מנה שונאין / מעל לוח ליבו אהר-כך / מהה את השמות כולם / השאיר שם אחד לשומרו לעולם / אחר כך עמד וכיבה האור / צימח נוצה, כנפיים ומי קור / על אדן החלון ניתר, עלה / הלף על העיר כציפור גדולה". בשיר של פנקס עזב האיש את הר בות העולם הזה שלו כמו בגדים על החוף ונכנס ל"חור", את השחייה היפה בחייו". בשירו של אלתרמן מכבה בעל הבית את האור וזה ניתוק הקשר בינו ובין גורל השבון היי העולם הזה שלו (לפני כן: "לאור המד נורה מנה כספה, מנה שונאין"). כאן וכן מנסה המד הקשר עם העולם הזה בפעילות בעלת גוון חלומי: שחייה יפה והתעפפות מעל העיר (שכמה כהתעפפות מעל כל החובות וכל הצער). כאן וכאן מתוארת ההתנתקות כמפשעה רב: בשירו של פנקס זאת "שחייה יפה". בשירו של אלתרמן מהדמה המתאבד ל"ציפור גדולה".

חלקו השני של השיר "הוא שוהה" עוסק, כאמור, בתיאור ההימנעות מן השחייה הסופית. שקדמה ל"חיי זו:

תמיד הוא שחה קצת והיה שם
לבנות אוניותיו שרעבו רעב.
החול כבש אותו.

הקורא שהודעה הובין את ההכרעה הנפשית של "הוא שוהה" את השחייה היפה בחייו / עכשיו, לא

יתקשה להבין את ה"פליטיק" החונית: "תמיד הוא שחה קצת והיה שם / לבנות אוניותיו שרעבו רעב". תמיד ניסה לפרוש, לעזוב, אבל תמיד נקרע. הורה כדי לגמור את הובותיו ולשלמם. בלשונו של פנקס: "לב" גות אוניותיו שרעבו רעב", אוניות אלה הן הכיטוי לחלום העויבה אל המים אבל הן מייצגות את העולם היבשתי שהרי בונים אותן על החוף, אוניות אלה הן אולי משל לשירים. אדם כותב שירים על עויבה (או בונה אוניות המיועדות לגסיעה) אך התמכרותו לכתיבה (או לכינוי האוניה) מונעת את עצם עזיבתו. כמה אומלל האדם הנושט את השחייה כדי לבנות כלי-שחייה, אוניות. במקום לשחות, הוא בונה אוניות. במקום לעזוב הוא מעבד, משכלל ומלטש שיר על עזיבה. זה פשר "החול הכובש", הרגיל העולם הזה וקסמיו הם תחליף לקעשה האמיתית, לגעגוע השורות הכאות שקופות ומדברות בעזי עצמן:

הוא חלם על מים וחשב
לגדול מהר ולעזוב, אבל לפני כל הורף בא סתיו
איך חייב אותו יותר, וכך היה חייב.

בעולמו החומרי, עולם החול, פועלת שיטה המל-כודת. אתה בונה דימויים לחלומותיך (אוניות, שירים) ונלכד במעשה החומרי של הבנייה. הכופה בניות נוספות והתרחקות נוספת מן החלום. זאת משמעות השורה:

הים סגר אותו
פירושה: הוא נלכד בחלום הימי, בלי יכולת לנוע לעבר המים. ההודרות עם המים והים, הגעגוע אליהם, אף הם סוג של מלכודת, משום שהם תחליף כמעט מספק למעשה האמיתי היחיד: כניסה לתוך הים. הים מסרב לקבל משהו פחות ממנו עצמו:

הים פלט קונכייתו
ועם לקה אחת והאוויר, כמחצית חייו.
מחצית החיים התכוונו על האזנה לחלום (הקונ-כייה היא כלי-הקבל של חלום הים). דווקא ההאזנה לחלום, שאך כפסע לכאורה בינה ובין החלום, מיהמה אותו יותר מכל דבר אחר. "כמחצית חייו", אני נזכר בפיסקה מדרשית הגורסת כי מי שחלל מנעשהו כדי לומר, "מה נאה אילו זה" חייב מיתה. ההתעפפות וההאזנה ליופי מעכבות, עיכוב מייטר, את הגאולה. זו באה בשירו של פנקס בשורות האחרונות:
עכשיו עזב. הוא שוהה לאט. רואים את הגב החום, שחייה מתרחק עם אוניו
בשחייה היפה, הפה, שלפניו.

"עכשיו עזב" — עכשיו נגאל מייסוריו (הובותיו). הביטוי "הוא שוהה לאט" הוא בעל מובן אנושי מאוד. "הוא שוהה לאט" משום שהוא עדיין מהסס, עדיין אינו נוט שנות שנגאל, שזה המעשה הנכון. והוא שוהה לאט" כדי למצות כל הנאה אפשרית מן הרגע שהמתין

לו כל היינו אופיינית מאוד לפנסק השורה הבאה:
רואים את הגב החום, שחייה מתרחק עם אוניו

זאת שורה מכאיבה בהומור האנושי שלה. צירוף כמו "הגב החום" עם ההוראה הפיסית האלמנטארית והכמעט מפיליה שלו (בניגוד למשל לצירוף אלטרנטיבי טיבי מצוהצח וקר כלו, "הגב החום"), ממחיש את העליבות האנושית, הגופנית. "הגב החום" הוא בדיוק גופנית מעכבת הגאולה, שמתוכה ניסתה הגאולה לב" קוע. "אונטני של הגב החום" הוא אותו שוהה גאול, ששחייתו מסבלת את הגאולה מייסורי הגוף (ייסורי הובות העולם הזה). רואים את הגב החום מתרחק ויחז איתו רואים את האדם הנגאל מתרחק מאחור, גב חום" שלו מגופניותו, ממצוקתו. השחייה היפה שבחייו היא שחייה בלתי-גופנית.